“TARBIYA” FANINI O‘QITISH METODIKASINING PEDAGOGIKA, DIDAKTIKA, PSIXOLOGIYA, FALSAFA, SOTSIOLOGIYA VA TARIX FANLARI BILAN NAZARIY-METODOLOGIK BOG‘LIQLIGI TAHLILI

G‘oyibnazarov Rahmatilla

O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi dotsenti

pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Tohirova Omina

O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi

Dinshunoslik yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. “Tarbiya” fani metodikasi bir necha fanga tayanadi, biroq har bir fan unga qanday savol bilan kirishi va ular qayerda zid kelishi ochiq qolmoqda. Maqolada 2025–2026-yillarda chop etilgan xalqaro va mahalliy tadqiqotlar nazariy-qiyosiy tahlil qilinadi. Falsafa tarbiya maqsadini asoslashi, pedagogika uni jarayon sifatida tushuntirishi, didaktika mazmun va usulni tanlashi, psixologiya o‘quvchining imkoniyatini, sotsiologiya muhitni, tarix esa meros va xotirani berishi ko‘rsatiladi. Fanlar o‘rtasidagi uchta ziddiyat aniqlanib, ularni dars darajasida hal qilish tamoyillari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: “Tarbiya” fani, o‘qitish metodikasi, fanlararo aloqa, axloqiy rivojlanish, qadriyatlar uzatilishi, tarixiy xotira, amaliy donolik.

Аннотация. Методика предмета «Тарбия» опирается на ряд наук, однако неясно, с каким вопросом каждая из них входит в методику и где их положения расходятся. В статье проведён теоретико-сравнительный анализ международных и отечественных исследований 2025–2026 гг. Показано, что философия обосновывает цель воспитания, педагогика объясняет его как процесс, дидактика отбирает содержание и методы, психология определяет возможности ученика, социология

описывает среду, история даёт наследие и память. Выделены три противоречия между науками и принципы их разрешения на уроке.

Ключевые слова: предмет «Тарбия», методика преподавания, межпредметные связи, моральное развитие, трансляция ценностей, историческая память, практическая мудрость.

Abstract. The methodology of teaching “Tarbiya”, Uzbekistan’s school subject of moral and civic education, draws on several disciplines, yet methodological texts usually just list them. This theoretical article compares international and Uzbek studies published in 2025–2026. It argues that philosophy justifies the aim of upbringing, pedagogy explains it as a process, didactics selects content and methods, psychology defines what the learner is ready for, sociology describes the social setting, and history supplies heritage and memory. Three tensions between these disciplines are identified, and principles for resolving them at lesson level are proposed.

Keywords: Tarbiya subject, teaching methodology, interdisciplinary links, moral development, value transmission, historical memory, practical wisdom.

KIRISH

“Tarbiya” fani maktablarga Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-iyuldagi 422-son qarori bilan “Odobnoma”, “Vatan tuyg‘usi”, “Milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslari” hamda “Dunyo dinlari tarixi” fanlarini birlashtirish yo‘li bilan kiritildi. Bu fanlar axloq nazariyasi, falsafa, tarix va dinshunoslikka suyangani uchun yangi fan metodikasi turdosh fanlarga ayniqsa bog‘liq.

Qo‘llanmalarda bu bog‘liqlik odatda qayd etiladi, ammo har bir fan nimani berishi va ular zid kelganda o‘qituvchi nima qilishi ko‘rsatilmaydi, shu sababli u dars loyihasini tuzishda ishlatilmaydi.

Xalqaro adabiyotda bu masala axloqiy tarbiya va xarakter tarbiyasi doirasida ko‘riladi. P. Oldham va S. McLoughlin 222 ta empirik tadqiqotni tahlil qilib, ularni olti

mavzuga ajratgan: tushunchalarni aniqlash, o‘lchov vositalarini tekshirish, o‘zaro bog‘liqliklar, ta’sir, amaliyotga joriy etish va rivojlanish (Oldham & McLoughlin, 2025). Bu yo‘nalishlarning har biri boshqa fanga tayanadi: tushunchalar falsafaga, o‘lchovlar psixologiyaga, joriy etish pedagogikaga.

Mahalliy tadqiqotlar esa asosan fanning bitta jihatiga qaratilgan: ajdodlar merosidan foydalanish (Khasanov, 2025) yoki bo‘lajak o‘qituvchilarni mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga tayyorlash (Ummatkulova, 2026). Ulardan metodika haqida umumiy xulosa chiqarib bo‘lmaydi.

Tadqiqot maqsadi “Tarbiya” fani metodikasining olti fan bilan aloqasini har bir fan metodikaga qanday savol bilan kirishi nuqtayi nazaridan asoslash va bu fanlar o‘rtasidagi ziddiyatlarni dars darajasida hal qilish tamoyillarini aniqlashdan iborat.

METODLAR

Maqola nazariy-metodologik xarakterga ega, empirik ma’lumot to‘planmagan. Manbalar to‘rt mezon asosida tanlandi: 2025–2026-yillarda chop etilgani; axloqiy tarbiya, qadriyatlar tarbiyasi yoki “Tarbiya” fanini bevosita o‘rgangani; olti fandan kamida bittasining ma’lumotini taqdim etgani; DOI orqali tekshirilishi mumkinligi.

Funksional tahlilda har bir manbadan u metodikaga qanday savolga javob berishi ajratib olindi. Savol bo‘yicha taqqoslash o‘qituvchi dars loyihasini tuzishda qaysi bosqichda qaysi fanga murojaat qilishini ko‘rsatadi. So‘ng qiyosiy-tanqidiy tahlil orqali fanlar xulosalari qayerda bir-birini to‘ldirishi va qayerda zid kelishi aniqlandi, mahalliy tadqiqotlar esa xalqaro ishlar bilan dalil kuchi bo‘yicha qiyoslandi.

NATIJALAR

Har bir fan metodikaga o‘z savoli bilan kiradi. Olti fanning har biri o‘qituvchi dars loyihasini tuzayotganda duch keladigan alohida savolga javob beradi (1-jadval).

1-jadval. Turdosh fanlarning “Tarbiya” metodikasidagi vazifasi

Fan	Metodikaga beradigan savoli	Darsdagi ifodasi	Faqat shu fanga tayanish xavfi
Falsafa	Nima uchun tarbiyalaymiz, qaysi qadriyat asosli?	Dars maqsadini qadriyat orqali asoslash	Yoshga mos kelmaydigan mavhum muhokama
Pedagogika	Tarbiya qanday jarayon, o‘qituvchining o‘rni qanday?	Tarbiyaviy maqsadlar tizimi, o‘qituvchi namunasi	Fanning o‘ziga xosligini umumiy nazariyaga singdirish
Didaktika	Qaysi mazmunni qanday usul bilan o‘rgatamiz?	Mazmun tanlash, metod, topshiriq, baholash	Tarbiyani bilim berishga tenglashtirish
Psixologiya	O‘quvchi nimaga tayyor, axloqiy rivojlanish qanday kechadi?	Yoshga mos dilemmalar, refleksiya	Natijani faqat o‘lchanadigan ko‘rsatkichga keltirish
Sotsiologiya	Tarbiya qaysi muhitda va kimlar orqali kechadi?	Oila, tengdoshlar va maktab muhitini hisobga olish	O‘quvchini muhit mahsuli deb bilish
Tarix	Qaysi merosga tayanamiz, o‘tmishni qanday baholaymiz?	Mutafakkirlar merosi, tarixiy shaxslar misoli	O‘tmishni tayyor ibrat sifatida yodlatish

Falsafa va didaktika. Falsafa fanning maqsad va qadriyatlarini asoslaydi. Sharq an’anasida bu asos Farobiy kabi mutafakkirlarda shakllangan: Y. Paltore va hammualliflari uning qarashlaridagi fazilat, saodat va fuqarolik axloqi tushunchalarini tahlil qilib, ta’lim nazariy bilim berishini, ta’dib esa axloqiy va amaliy fazilatlarni shakllantirishini ko‘rsatadi (Paltore et al., 2025). “Tarbiya” darsi ta’lim bilan cheklansa, u axloq haqidagi ma’lumotlar kursiga aylanadi.

Falsafiy nazariyani darsga olib kirishning o‘z chegarasi bor. M. Holweger o‘quvchilardan axloqiy nazariyalarni amaliy masalalarga qo‘llashni talab qilish ularning hukmini asoslaydi, degan taxminga shubha bildiradi: o‘quvchilar nazariyani oldindan qabul qilgan fikrini qo‘llab-quvvatlash uchun tanlab oladi. Muqobil sifatida u evristik savollar va dalillash ko‘nikmasini taklif qiladi. Muallif bu shubhani o‘qituvchi nazariya mutaxassisi bo‘lmagan, o‘quvchilar yangi boshlovchi va vaqt cheklangan sharoitda eng asosli deb hisoblaydi (Holweger, 2026). Maktabdagi “Tarbiya” darsi aynan shunday sharoit. Demak, falsafa “nima uchun” degan savolga javob beradi, didaktika esa bu javobni o‘quvchi foydalana oladigan savol va topshiriqlarga aylantiradi.

Psixologiya. S. McLoughlin, S. Thoma va K. Kristjánsson Aristotelning amaliy donolik (fronesis) g‘oyasini o‘lchash vositasini ishlab chiqib, nazariy jihatdan kutilgan to‘rt komponent o‘rniga o‘nta komponent aniqlagan; amaliy donolik ko‘rsatkichi farovonlik bilan ijobiy bog‘liq chiqqan (McLoughlin et al., 2025). Falsafiy tushuncha empirik tekshiruvda o‘zgargan, ammo tanlanmalar faqat Buyuk Britaniya va AQShdan olingan, shuning uchun modelni o‘zbek maktabiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirib bo‘lmaydi.

D. Tello va hammualliflari Chilining uchta universitetida 671 nafar bo‘lajak o‘qituvchini o‘rganib, mas’uliyat olish imkoniyatlari va yo‘naltirilgan refleksiya axloqiy kompetensiyaga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini aniqlagan (Tello et al., 2025). Bundan kelib chiqadiki, “Tarbiya” o‘qituvchisi o‘quvchida shakllantirmoqchi bo‘lgan kompetensiyani avval o‘zi shunday sharoitda rivojlantirishi kerak.

Pedagogika. Jelovac Kantning deontologik axloqiga tayanib, o‘qituvchining axloqiy xulq-atvori uchun 15 ta qoida taklif qiladi va Kolbergning axloqiy rivojlanish nazariyasiga suyangan holda o‘qituvchini o‘smirlar axloqiy ongini shakllantiruvchi namuna sifatida ko‘radi (Jelovac, 2025). Bu yerda pedagogika falsafiy me’yor va psixologik bosqichlarni o‘qituvchi faoliyatiga aylantiradi. Darsning tarbiyaviy ta’siri mazmun va metod bilan birga o‘qituvchining o‘zini qanday tutishiga ham bog‘liq.

Sotsiologiya. E. Makarova va hammualliflari Shvarts, Bronfenbrenner va Fend nazariyalarini birlashtirib, maktabda qadriyatlar uzatilishi modelini taklif qiladi. Unga koʻra oila asosiy, maktab esa ikkilamchi ijtimoiylashtiruvchi institut; qadriyatlar ta'lim tizimidan sinfga vertikal, sinf ichida esa oʻqituvchi va tengdoshlar oʻrtasida gorizontal uzatiladi, oʻsmirlikda tengdoshlar ta'siri kuchayadi (Makarova et al., 2025). Dars qadriyat uzatiladigan yagona kanal boʻlmagani uchun uning natijasini oila va tengdoshlar muhitidan ajratib baholash qiyin. Guruh ishi ham gorizontal uzatish shakli, shuning uchun guruhda qaysi qadriyat ustunlik qilayotganini oʻqituvchi kuzatishi lozim.

Tarix. A. Khasanov yuqori sinflarda ajdodlar adabiy merosini "Tarbiya" darslariga kiritish oʻquvchilarning axloqiy fikrlashi va milliy oʻzlikni anglashiga ijobiy ta'sir qilishini qayd etadi (Khasanov, 2025). Biroq bu qisqa konferensiya maqolasining xulosasi, nomoddiy meros va identiklik boʻyicha tizimli sharh esa bu sohadagi tadqiqotlar kam va metodologik jihatdan zaif ekanini koʻrsatgan (Ponce Gea et al., 2026). Merosning tarbiyaviy ta'siri haqidagi da'volar hozircha ishonchli dalillardan koʻra koʻproq umidga tayanadi.

Tarixiy shaxslarni baholash alohida masala. A. Barreiro va E. Perez-Manjarrez jamoaviy xotira narrativlari tarixiy shaxslarni axloqiy rollarga ajratishini koʻrsatadi; tarix ta'limida esa dars axloqiy mulohazaga bevosita undashi kerakmi yoki oʻtmishga nisbatan kengroq axloqiy sezgirlikni rivojlantirishi kerakmi, degan munozara davom etmoqda (Barreiro & Perez-Manjarrez, 2025). A. Archer va B. Matheson "bu boshqa zamon edi" degan e'tirozning eng asosli talqini axloqiy ideallarimiz qisman oʻz davrimiz bilan shakllanishini tan olish ekanini koʻrsatadi (Archer & Matheson, 2025). Bu oʻquvchini tarixiy shaxsni bugungi me'yor bilan qoralashdan ham, uni tanqidsiz ulugʻlashdan ham saqlaydi.

Fanlar oʻrtasidagi ziddiyatlar. Yuqoridagi tahlil uchta ziddiyatni koʻrsatdi (2-jadval). Masalan, pedagogika darsni tarbiyaning asosiy vositasi deb biladi, sotsiologiya esa maktabni ikkilamchi ijtimoiylashtiruvchi deb hisoblaydi.

2-jadval. Fanlararo ziddiyatlar va ularni dars darajasida hal qilish tamoyillari

Ziddiyat	Fanlar	Hal qilish tamoyili
Me’yor va rivojlanish	Falsafa, psixologiya	Fazilatni yoshga mos, kuzatiladigan xatti-harakat orqali ta’riflash
Maktab va muhit	Pedagogika, sotsiologiya	Dars natijasini oila va tengdoshlar bilan bog‘liq topshiriqlar orqali kengaytirish
Meros va tanqidiy fikrlash	Tarix, falsafa, didaktika	Tarixiy matnni muhokama materiali sifatida berish, tarixiy kontekstni bugungi me’yordan ajratishni o‘rgatish

MUHOKAMA

Fanlar metodikaga turli bosqichlarda kiradi: maqsad belgilashda falsafa, o‘quvchi va muhitni tahlil qilishda psixologiya va sotsiologiya, dars loyihasini tuzishda didaktika yetakchilik qiladi. Pedagogika bularni yagona jarayonga bog‘laydi, tarix esa mazmun manbai va baholash obyekti sifatida ikki marta ishtirok etadi. Metodika boshqa fanlar xulosalarini dars qarori darajasida uyg‘unlashtirgani uchun ham mustaqil fan hisoblanadi.

Oldham va McLoughlin xaritasida o‘lchov vositalarini tekshirish alohida yo‘nalish sifatida ajralgan (Oldham & McLoughlin, 2025), biz ko‘rib chiqqan o‘zbek ishlarida esa bunday yo‘nalish uchramadi. Bu psixologiya bilan aloqaning zaifligini ko‘rsatadi.

S. Ummatkulova 60 nafar bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi ishtirokidagi kvazi-eksperimental pilot tadqiqotda axloqiy-mantiqiy dilemmalar, Sokratcha savollar va refleksiyaga asoslangan modulli yondashuvni sinagan; eksperimental guruhda umumiy ball 62,1 dan 85,4 gacha, nazorat guruhida 61,5 dan 67,8 gacha oshgan. Muallif natijalar faqat tavsifiy statistika bilan berilganini, ta’sir hajmi hisoblanmaganini va o‘quvchilar

natijasi o‘lchanmaganini ochiq tan oladi (Ummatkulova, 2026). Psixologik o‘lchov va statistik tahlilsiz pedagogik g‘oyaning samarasi haqidagi xulosa taxmin bo‘lib qoladi.

Oila asosiy ijtimoiylashtiruvchi ekan (Makarova et al., 2025), bir-ikki soatlik darsdan qadriyatlarni o‘zgartirishni kutish qiyin. Bizningcha, darsning vazifasi boshqacha: u o‘quvchiga muhitdan olgan qadriyatlarini anglash, nomlash va muhokama qilish imkonini beradi. Bu Farobiydagi ta’dib g‘oyasiga ham mos keladi (Paltore et al., 2025).

Tadqiqotning cheklovlari bor. Manbalar 2025–2026-yillar bilan cheklangani uchun Kolberg, Shvarts yoki Bronfenbrenner kabi fundamental mualliflar g‘oyalari faqat so‘nggi ishlardagi talqini orqali ko‘rib chiqildi. Xalqaro ishlar asosan G‘arb ma’lumotlariga tayanadi, 2-jadvaldagi tamoyillar esa sinalmagan.

XULOSA

Turdosh fanlarning har biri “Tarbiya” metodikasiga alohida savol bilan kiradi va bu savollar o‘qituvchi dars loyihasini tuzishda bosib o‘tadigan bosqichlarga mos keladi: maqsadni asoslash, o‘quvchi va muhitni tahlil qilish, mazmun va usulni tanlash.

Fanlar o‘rtasidagi me’yor va rivojlanish, maktab va muhit, meros va tanqidiy fikrlash ziddiyatlarini dars darajasida hal qilish metodikaning asosiy vazifalaridan biri.

O‘zbek tadqiqotlarida psixologiya bilan aloqa eng zaif bo‘g‘in bo‘lib qolmoqda. Keyingi tadqiqotlarda “Tarbiya” fani uchun yoshga mos axloqiy kompetensiya ko‘rsatkichlarini ishlab chiqish va taklif etilgan tamoyillarni nazorat guruhli tajriba-sinovda tekshirish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Archer, A., & Matheson, B. (2025). It was a different time: Judging historical figures by today’s moral standards. Journal of Applied Philosophy, 42(2), 529–546. https://doi.org/10.1111/japp.12713

2. Barreiro, A., & Perez-Manjarrez, E. (2025). Collective memory, moral judgements, and history education. Current Opinion in Psychology, 66, 102113. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2025.102113

3. Holweger, M. (2026). How useful are ethical theories for students? A sceptical view. Ethical Theory and Moral Practice. Advance online publication. https://doi.org/10.1007/s10677-026-10578-4

4. Jelovac, D. (2025). Redefining the moral attributes of an excellent secondary school teacher. Education Sciences, 15(7), 875. https://doi.org/10.3390/educsci15070875

5. Khasanov, A. (2025). Pedagogical approach to ancestral heritage through teaching the "Tarbiya" subject to upper secondary school students. International Conference on Science, Education & Law, 1(3, Pt. 2), 212–214. https://doi.org/10.5281/zenodo.18052900

6. Makarova, E., Döring, A. K., Daniel, E., & Benish-Weisman, M. (2025). Editorial: Research on value development in the school context: New directions and approaches from an international perspective. European Journal of Psychology of Education, 40(4), 116. https://doi.org/10.1007/s10212-025-01003-y

7. McLoughlin, S., Thoma, S., & Kristjánsson, K. (2025). Was Aristotle right about moral decision-making? Building a new empirical model of practical wisdom. PLoS ONE, 20(1), e0317842. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0317842

8. Oldham, P., & McLoughlin, S. (2025). Character education empirical research: A thematic review and comparative content analysis. Journal of Moral Education. Advance online publication. https://doi.org/10.1080/03057240.2025.2480185

9. Paltore, Y., Khoshbateni, H., & Kassymbayev, K. (2025). The educational philosophy of al-Farabi: A linguistic-philosophical analysis of "virtue," "happiness," and "civic ethics." Journal of Oriental Studies, 114(3), 15–28. https://doi.org/10.26577/JOS202511432

10. Ponce Gea, A. I., Pedreño Plana, M., Sánchez Cortés, M. del C., & Gutiérrez Sánchez, M. (2026). Intangible heritage and the construction of identities in the educational sphere: A systematic review. Espiral. Cuadernos del Profesorado, 19(39), 36–53. https://doi.org/10.25115/ecp.v19i39.10999

11. Tello, D., Meza Pardo, M., & Retamal Salazar, J. (2025). Moral competence of teacher education students: The role of guided reflection and responsibility-taking opportunities. Ethics in Progress, 16(2), 160–178. https://doi.org/10.14746/eip.2025.2.7

12. Ummatkulova, S. (2026). Preparing pre-service primary teachers to foster logical reasoning in Uzbekistan's Tarbiya classes: A quasi-experimental pilot study. Zenodo. https://doi.org/10.67620/sai.58b0005